

**150 РОКІВ ВИДАТНОМУ ВЧЕНОМУ-СЕЛЕКЦІОНЕРУ, ОРГАНІЗАТОРУ
ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ ВІКТОРУ ВІКТОРОВИЧУ ТАЛАНОВУ
(1871–1936 рр.)**

Н. А. Боденко, кандидат с. г. наук, старший науковий співробітник, вчений секретар..

Л. М. Білоконь провідний фахівець

Державна установа Інститут зернових культур НААН України

Особливий вклад в розвиток сільськогосподарської науки зробив член-кореспондент АН СРСР, вчений-рослиник, селекціонер, спеціаліст по пшениці (автор багатьох вітчизняних сортів сильних пшениць) та кукурудзі, один із засновників держсистеми сорто-випробування в СРСР Віктор Вікторович Таланов. Він засновник та керівник (1911–1917 рр.) Синельниківської селекційно-дослідної станції (зараз одна з чотирьох дослідних станцій і трьох підприємств, що є експериментальними базами Державної установи Інститут зернових культур НААН), В. В. Таланов один із високоавторитетних дослідників ще з часів земської агрономії.

Народився Віктор Вікторович 27 листопада (9 грудня) 1871 р. у м. Нижній Новгород Російської імперії.

Син санкт-петербурзького купця, з юних літ обрав профіль сільськогосподарської навчальної підготовки та одержав різнобічну агрономічну освіту. Він закінчив два інститути: Петербурзький Лісний (1896 р.) та вступив на 3-й курс до Ново-Олександрійського інституту сільського господарства і лісівництва в м. Пулави (з 1914 р. був евакуйований до Харкова, зараз Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва), що в Люблінському воєводстві Королівства Польського, і в 1898 р. закінчив його за спеціальністю вчений агроном. Після одержання диплома агронома В. В. Таланова включають до складу "Особой экспедиции лесного департамента для испытания и учета лесного и водного хозяйства России", що працювала у Воронежській губернії і відома під назвою докучаєвської ґрунтової експедиції.

Позитивним результатом незвичайної організаторської діяльності молодого агронома стало "целесообразное мероприятие" по заснуванню першого у Воронежській губернії дослідного поля у Камінному степу, реформованого потім у Камінностепну дослідну станцію (зараз ФДБНУ "Воронезький федеральний аграрний науковий центр імені В. В. Докучаєва", Росія).

Невдовзі В. В. Таланова запрошують на роботу до Ставропілля, де переважали примітивні форми землеробства, він активно береться за перебудову на наукових засадах відсталої системи ведення сільського господарства. Вже на початку XIX ст. він вважав, що головний принцип агрономічної роботи – це кожний рекомендований агротехнічний прийом має бути обґрунтований результатами правильно проведених польових дослідів. З цією метою він організовує Ставропільське дослідне поле (1901–1906 рр.) – перший дослідний заклад у Північному Кавказі, в подальшому Ставропільська дослідна станція, одна з 11 станцій, що була складовою мережі дослідних станцій Всесоюзного науково-дослідного інституту кукурудзи ВАСГНІЛ до 1991 р. На цьому дослідному полі Віктор

Вікторович без винагороди керує, закладає та проводить багаторічні польові дослідження з вивчення прийомів вирощування озимої пшениці, ярих колосових культур, кукурудзи, соняшника, льону, картоплі, кормових трав. За багаторічними даними цих дослідів ним був написаний ґрунтовний науковий звіт, що містив експериментально обґрунтовані рекомендації з вирощування в Ставропіллі основних сільськогосподарських культур. Принцип багаторічних експериментів був покладений в основу системи державного сортовипробування.

Особливо плідним у житті В. В. Таланова був період його діяльності на Катеринославщині – з 1907 по 1917 рр. Сюди він переїхав з Північного Кавказу та обіймав посаду губернського земського агронома. Широка ерудиція в області сільського господарства дозволила Віктору Вікторовичу розробити програму лекцій з розповсюдження спеціальних знань для тогочасних господарів.

В 1908–1909 рр. з його ініціативи на півдні європейської частини Росії заклали 5 показових дослідних ділянок з порівняльного випробування кукурудзи, кормових і зернових культур. Мережа, заснована В. В. Талановим у 1917 р. нараховувала вже 12 ділянок у семи губерніях України та Північного Кавказу.

У доповіді на нараді земських агрономів, скликаній Катеринославською Губернською Земською Управою 27–30 квітня 1908 р., він обґрунтував заснування сільськогосподарських дослідних закладів у Катеринославській губернії. Центральну станцію для регіону та південного Степу України В. В. Таланов запропонував організувати поблизу м. Катеринослав або населеного пункту Синельникове, і вже 1 травня цього ж року його включають до складу комісії з її облаштування. У 1912 р. за рішенням сесії Губернських земських зборів Управу уповноважили придбати для облаштування станції відповідну земельну ділянку з маєтку землевласників Левшиних. Невдовзі, за 5 кілометрів до станції Синельникове, вдалося придбати земельну ділянку (200 десятин), а навесні 1913 р. підписати договір та "Положення" про Катеринославську обласну сільськогосподарську дослідну станцію, на якій була продовжена дослідна робота, розпочата на Ігреньському дослідному полі. Була розроблена структура станції, сформовані відділи: прикладної ботаніки з підвідділом фітопатології, сільськогосподарської метеорології, тваринництва, садівництва та городництва. Майбутній директор станції, керівник відділу прикладної ботаніки, а саме Віктор Вікторович – надав губернським земським зборам схему та план наукової діяльності відділу. Цей історичний документ являє собою прообраз майбутньої методики з сортовипробування.

Значні організаторські здібності В. В. Таланов спрямовував на створення агрономічної служби для допомоги селянським господарствам. Зіткнувшись з жалюгідним положенням господарств степового краю, він за підтримки російських емігрантів звертається до досвіду США, створює для його вивчення спеціальну земську закордонну сільськогосподарську агентуру. За редакцією Віктора Вікторовича з 1908 р. по 1913 р. Катеринославською губернською земською управою друкувалися "Извѣстія сельскохозяйственной агентуры въ Соединенныхъ штатахъ", що мало свої позитивні наслідки в ознайомленні представників російської агрономії з досягненнями американського землеробства. У 1910 р. Катеринославське губернське земство організувало сільськогосподарську виставку в Катеринославі, матеріали якої були описані І. Б. Розеном за редакцією В. В. Таланова у вищезгаданому виданні № 11 за 1911 р. – «Описание экспонатов земской сельскохозяйственной агентуры въ Соединенныхъ Штатах на Южно-Русской Областной Выставкѣ въ Екатеринославѣ въ 1910 году. (Описание построекъ американской фермы, показательныхъ посѣвовъ американскихъ растений, экспонатовъ агентуры въ павильонѣ полеводства, сельскохозяйственныхъ машинъ и орудій, выставленныхъ агентурой)».

У доповіді обласному з'їзду представників земств та сільських господарів у Катеринославі «Кукуруза и ея значеніе для Юга Россіи и мѣропріятія по ея массовому распространенію», опублікованому в 1911 р., губернський агроном В. В. Таланов

висвітлив перспективність культивування кукурудзи на півдні Росії і зосередив особливу увагу на селекційній роботі з цією зерновою культурою та необхідності широкого запровадження гібридизації. На першому з'їзді з селекції сільськогосподарських рослин і насінництва в Харкові (10–15 січня 1911 р.) Віктор Вікторович у доповіді «О мѣропріятіяхъ по изысканію, испытанію и введенію въ культуру новыхъ сортовъ растеній» виклав основні положення організації селекційних закладів взагалі та селекції кукурудзи зокрема.

З метою збільшення різноманіття польових культур з його ініціативи було організовано роботу по завезенню з Америки їх насіння. Йому належить пріоритет з інтродукції та розповсюдження у східно-степовому краї нових кормових культур – сорго, суданської трави, могоару, зубовидних сортів кукурудзи, а також зі сприяння розвитку мережі сортовипробування зернових і кормових культур, районування та стандартизації сортів сільськогосподарських культур. Детальні матеріали та висновки за результатами дослідів декількох років наполегливої праці на 11 дослідних полях з кукурудзою та сорго були опубліковані у виданні департаменту землеробства у 1913 р. (м. Петербург – "Ежегодникъ Главнаго Управленія Землеустройства и Земледѣлія по Департаменту Земледѣлія". С. 466–522).

Згодом (1912–1916) В. В. Талановим були проведені перші досліди в Російській імперії з вивчення міжсорткових гібридів кукурудзи, що за показниками помітно переважали звичайні сорти-популяції. Одночасно з цим він плекає думку про організацію дослідних ділянок з випробування різних сортів хлібних та кормових культур.

Вершиною творчих зусиль В. В. Таланова було заснування Катеринославської обласної сільськогосподарської станції, згодом Синельниківської ордену Трудового Червоного Прапора селекційно-дослідної станції, що стала центральною експериментальною базою Всесоюзного науково-дослідного інституту кукурудзи. Він був головним фундатором та першим її директором (з 1913 по 1915 рр.).

Віктор Вікторович розробив та обґрунтував програму науково-дослідної роботи для обласної станції, завдання якої полягало в обслуговуванні східно-степової частини України. Програма роботи станції була схвалена у наукових колах. Для втілення її в життя були залучені висококваліфіковані спеціалісти, імена яких згодом стали широковідомі – це професори І. Н. Шевельов – бур'янознавець, А. І. Боргардт – фітопатолог та ін. Сам В. В. Таланов був керівником відділу прикладної ботаніки і проявив себе талановитим селекціонером. Завдяки його кропіткій праці був створений у 1911 р. неперевершений для того часу сорт твердої пшениці "Гордеїформе 10", що не втрачав своєї цінності протягом декількох десятиліть. Продовжуючи роботи, розпочаті М. Д. Косаковським, вивів сорти озимих пшениць "Ферругінеум 65", "Мільтурум" та ін. У 1917 р. від Катеринославського відділу Всеросійської ліги аграрних реформ під його керівництвом був підготовлений і вийшов з друку "Статистический справочник по земледелию и землепользованию: Материалы по земельному вопросу Екатеринославской губернии". З відомих нам 17 друкованих робіт за авторством вченого у катеринославський період вийшло 11 праць, а з 8 за його редакцією – 3 роботи у цей період.

У післяреволюційний час, навесні 1918 р. Віктор Вікторович переїжджає до далекого Сибіру і працює над рішенням проблеми розвитку сільського господарства цього багатого землеробського краю. У перші роки радянської влади він організовує науково-дослідну роботу Західно-Сибірської селекційної станції у м. Омськ та протягом п'яти років очолює її (1918–1922 рр.). В цей час він успішно займається селекцією ярої пшениці. Підсумком цієї роботи стали цінні сорти пшениць, а сорт Цезіум 111 був визнаний високим досягненням радянської селекції та своєрідним еталоном високоякісних пшениць, першопрохідцем на полях колгоспів і радгоспів серед високоцінних сильних пшениць, якими засівали чверть посівних площ цієї культури у 30-ті роки в СРСР.

Професор В. В. Таланов був одним з організаторів та викладачем Сибірського інституту сільського господарства і лісівництва (1920–1924 рр.) на базі Омського

середнього сільськогосподарського училища, пізніше Сибірської сільськогосподарської академії (зараз Омський державний аграрний університет).

В. В. Таланов і М. І. Вавилов були одностайними у питаннях інтродукції рослин та сортовипробування. Втілити в життя цей задум – організувати держсистему сорто-випробування – вдалося у 1924 р., Віктор Вікторович її і очолив. Цього року в Москві за редакцією В. В. Таланова з друку виходить праця "Селекция и семеноводство в С.С.С.Р. Обзор результатов деятельности селекционных и семеноводственных организаций к 1923 году." Починаючи з 1924 р., він наполегливо працює над створенням державного сортовипробування та районування сільськогосподарських культур. В лютому 1925 р. його призначають заступником директора Всесоюзного інституту прикладної ботаніки і нових культур, а Державна мережа сортовипробування стає його складовою

По результатах державного випробування у 1926 р. надрукований перший том "Сорта яровой пшеницы", автором якого був В. В. Таланов, а в 1928 р. – "Районы сортов яровой и озимой пшеницы СССР и их качество". На Всесоюзному з'їзді з селекції, генетики та насінництва у 1929 р. він вперше запропонував проект сортового районування зернових культур.

Плідна робота у Всесоюзному науково-дослідному інституті рослинництва розпочалася у 1930 р. (зараз Федеральний дослідницький центр Всеросійський інститут генетичних ресурсів рослин імені М. І. Вавилова (ВІР) в м. Санкт-Петербург. Цього року він мав відрядження до Америки у супроводі співробітниці – доньки Валентини Вікторівни, кандидата сільськогосподарських наук. Результати відрядження були висвітлені в роботі "Селекция, семеноводство и зерновое хозяйство в Северо-Американских Соединенных Штатах и Канаде".

З усіх питань насінництва та стандартизації рослинництва В. В. Таланов вважався одним з найкомпетентніших консультантів Наркомзема СРСР, Наркомзема РРФСР та Наркомзема УРСР.

Ідеї та починання цієї творчої енергійної людини, де б він не працював, набували подальшого розвитку і приносили плідні результати, незважаючи на складнощі тогочасного історичного періоду.

Віктор Вікторович був тричі репресований: в 1931 р. у справі "Трудовой крестьянской партии". Незважаючи на це, 29 березня 1932 р. його обирають членом-кореспондентом АН СРСР. У 1933 р. звинувачений "по делу контрреволюционной эсеровско-народнической ячейки в ВИРе" та 10 серпня "приговорен Особым совещанием при коллегии ОГПУ к ссылке". У заслання був з 10 жовтня 1933 р. в с. Солянка Красноярського краю, де працював на Східно-Сибірській зональній зерновій дослідній станції науковим консультантом та завідувачем відділу селекції зернових культур, до 13 жовтня 1934 р. Третя дата нам невідома.

З весни 1935 р. по грудень 1936 р. – організатор та науковий керівник Горьковської краєвої дослідної станції по рільництву і одночасно професор та завідувач кафедри "Ведущих культур" Вищої сільськогосподарської комуністичної школи.

Помер на волі у день прийняття сталінської конституції (5 грудня 1936 р.) у м. Ленінград (СРСР). На похороні був присутній і виголосив промову М. І. Вавилов. У газеті "Известия" від 11 грудня 1936 р. Академія наук СРСР розмістила повідомлення про смерть свого члена-кореспондента.